

Redactioneel

Dit bijzonder nummer van *Pro Memorie* staat helemaal in het teken van dit ‘heerlijke’ onderwerp. Beknopt gesteld is een heerlijkheid een geheel van geprivatiseerde rechten binnen een duidelijk afgebakend territorium. Niet de vorst, maar een heer, vrouwe of instelling oefende deze rechten uit. Tot voor kort bleef de heerlijkheid echter nauwelijks onderzocht. Hier kwam het onderzoeksproject LORD (*Lordship and State Formation in the County of Flanders, 15th-18th C.*) onder leiding van Frederik Buylaert, Thijs Lambrecht en Joke Verfaillie aan tegemoet. Deze samenwerking tussen de Universiteit Gent en het Rijksarchief te Gent (2020–2024) had als doel de onderbelichte rol van de heerlijkheid binnen het graafschap Vlaanderen onder de aandacht te brengen. Het graafschap Vlaanderen telde op zichzelf al enkele duizenden heerlijkheden. LORD, een BRAIN-be 2.0-project gefinancierd door de POD Wetenschapsbeleid, wierp een vernieuwende blik op deze lokale machtsstructuren door ze te bestuderen in het licht van staatsvorming. Hoe gingen Vlaamse ‘heren’ om met hun positie tegenover de vorst én hun onderdanen? Door deze interacties centraal te stellen, bood het project nieuwe inzichten in de politieke economie van heerlijke macht, in de manier waarop heerlijkheden een sleutelrol gingen spelen in het bestuur van de opkomende vorstelijke macht, en in de geschiedenis van het platteland.

Ter afsluiting van het LORD-project verzamelden we op 9 september 2024 de ‘heerlijkhedencommunity’ in het Rijksarchief te Gent. Vijftien academici, archivariissen en historici maakten van deze contactdag rond ‘Heerlijkheden in de Lage Landen’ een inspirerende bijeenkomst, waarin heel uiteenlopende onderwerpen aan bod kwamen. Met lezingen over lopend onderzoek naar heerlijkheden in de middeleeuwen en vroegmoderne tijd brachten we een breed publiek samen: van academici en archivariissen tot genealogen, historici, heemkundigen, studenten en andere geïnteresseerden. Net daarom kozen we bewust voor de term ‘contactdag’ in plaats van ‘workshop’ of ‘studiedag’. Tijdens de LORD-contactdag lag de nadruk dan ook op dialoog en uitwisseling van ervaringen. Het was een waardevol netwerkmoment voor iedereen die zich betrokken voelt bij het onderzoek naar heerlijkheden in de Lage Landen.

Dit 'heerlijke' themanummer bundelt acht bijdragen die tijdens de LORD-contactdag werden gepresenteerd. Louter op geografisch vlak is hun scope al heel uiteenlopend: sommige artikelen werpen een blik op een volledig gewest (graafschap, hertogdom enz.) of zoeken de grens tussen twee gebieden op, andere zoomen in op één of enkele specifieke heerlijkheden.

De bijdrage van Maarten J. Prins is zo'n voorbeeld van een helikopterblik, zowel in ruimte als in tijd. Hij behandelt diverse ontwikkelingen in het heerlijke landschap en bijhorende rechten in het graafschap Holland van de vijftiende eeuw tot het einde van de achttiende eeuw.

Ook Tom De Waele legt in zijn bespreking van het begrip 'heerlijke reactie' de nadruk op de lange termijn, evenwel te situeren in het graafschap Vlaanderen. Hij weegt verschillende bronnen van economische aard af, om tot een oordeel te komen over de economische, dan wel symbolische meerwaarde van bepaalde heerlijke rechten.

Margreet Brandsma en Sieben Feys verleggen de blik op één heerlijkheid met een bijzonder grote omvang en een even bijzondere ligging. Aan de hand van grensregio Edingen schetsen zij de machtsbalans tussen twee vorstendommen, namelijk Brabant en Henegouwen in de late middeleeuwen.

Thijs Lambrecht en Joke Verfaillie behandelen dan weer één specifiek heerlijk recht, en dit voor de zeventiende en achttiende eeuw. Aan de hand van de casus Poeke en Boelare bespreken zij de praktische aspecten van heerlijke karweirechten in het graafschap Vlaanderen, wat vernieuwende inzichten oplevert over de relatie tussen heer en onderdanen.

Inwoners en het dagelijks leven in de heerlijkheid staan ook centraal in de bijdrage van Kaat Cappelle. Het betreft een bronnenuitgave van de voorgeboden en keuren van het Zeeuwse Sint-Annaland uit 1569, met een inleiding en toelichting van de bron. Dergelijke voorschriften hadden als doel de goede orde in de samenleving te handhaven en bieden bijzonder veel onderzoeksmogelijkheden voor plattelands(rechts)geschiedenis.

In zijn artikel maakt Erwin Van der Hoeven de brug tussen formele voorschriften en de meer informele onderhandelingsruimte die gezamenlijk door de heer of vrouwe en zijn of haar onderdanen werd gecreëerd. De vijftiende-eeuwse heerlijkheid Herzele in Vlaanderen toont ook hier aan dat heerlijke rechten niet altijd in steen waren gebeiteld.

Tot slot blijven we in de vijftiende en zestiende eeuw, met een bijdrage van Reinder Klinkhamer over de rechtspraak in Bergh, gelegen tussen Gelre en Kleef. Hier wordt een bijkomende actor, namelijk de stad, geïntroduceerd, met verregaande gevolgen voor de werking van wat – in oorsprong – een heerlijke plattelandsrechtbank was.

Dit themanummer eindigt met een epiloog door Frederik Buylaert, die deze artikelen ruimer kadert en linkt aan een aantal historiografische bespiegelingen. Wim Blockmans en Paul Brood sluiten af met twee boekrecensies, voor wie zich verder in de 'heerlijke' wereld wil verdiepen.

Kaat Cappelle & Joke Verfaillie
Redactie themanummer

Kaart van de heerlijkheid 'Willecomme' te Tiel, Pittem en Egem, door Louis de Bersacques, 1616. Brugge, Rijksarchief, Verzameling kaarten en plannen, inv.nr. 1532.